

EL SEGLE DE LA MENTIDA

La societat del segle XXI. Com se'ns manipula?

Jacek Żakowski parla amb el professor Zygmunt Bauman, sociòleg

JACEK ŻAKOWSKI: No us podeu imaginar com em vaig alegrar quan, durant una conversa amb Keith Tester, vós vaau parlar sobre la vostra «passió per desemmascarar les mentides amb què s'embolcalla la responsabilitat per la desgràcia humana...» Però Tester no va resseguir aquesta pista. I continuo sense saber de quines mentides es tracta. Intentem desemmascarar-les ara definitivament.

ZYGMUNT BAUMAN: Definitivament? Voleu desemmascarar i soterrar definitivament la mentida?

M'agradaria molt que abordéssiu amb èxit almenys algunes grans mentides.

Així les coses, teniu la partida perduda. Perquè no es pot guanyar la guerra contra la mentida. La mentida és eterna i omnipresent per natura. Georges Duhamel va dir, molt sàviament, que «la falsedat és la base, i la veritat és una excepció».

Vós també teniu aquesta opinió?

Això és pot fonamentar de manera senzillament lògica. I és que per a cada pregunta només hi ha una resposta vertadera. En canvi, de respostes doloses en podem tenir en quantitat infinita.

Així doncs, la «passió per desemmascarar la mentida» ¿fins on ha portat un dels més grans sociòlegs contemporanis?

De segur que vós voldríeu parlar sobre la mentida política.

Si és que en aquesta darrera és on més sovint «s'embolcalla la desgràcia humana».

Això no és gaire interessant. La mentida política és, més tard o més d'hora, visible per a tothom. I és que ningú no se sorprèn de sentir que Blair va mentir en parlar de la terrible arma de Huseyn, o de sentir que els alemanys van mentir quan parlaven de l'atac polonès a l'estació de ràdio de Gliwice.¹ Per a això no es necessita ni filosofia ni sociologia. No vull perdre el temps amb això. M'interessen els ressorts ocults que decideixen sobre els destins de les persones corrents, com ara vós o jo.

Creieu que existeixen «ressorts ocults del destí»?

¹ El 31 d'agost de 1939 un escamot d'alemanys nazis, a les ordres de Heydrich, van entrar a l'emissora de ràdio de Gliwice (al. Gleiwitz, prop de la frontera germanopolonesa) i la van ocupar violentament. Van transmetre un comunicat en polonès en què atribuïen als polonesos l'acció. Hitler s'hi va referir en un discurs de l'1 de setembre, i de fet Alemanya ho va emprar com un dels arguments per a la invasió de Polònia i l'inici de la Segona Guerra Mundial.

Existeixen grans processos que assumim com a designis o sentències del destí, tot i que en el fons són el resultat d'alguna acció més o menys conscient. Existeixen esdeveniments que sembla que són imprevisibles i inevitables, però que són el resultat d'un seguit de decisions humanes, d'un sistema de connexions sobre les quals podríem exercir una influència si sabéssim prendre'n consciència.

Algunes grans conspiracions?

Més aviat desitjos poc clars que sempre existien però que avui són especialment intricats i difícils de penetrar pel fet que hi ha una veritable interdependència planetària dels destins. Això que com un llamp del cel ras li cau a un obrer que treballa en una fàbrica als afores de Leeds o de Varsòvia pot ser el resultat d'alguna cosa que va passar a Singapur o a Nova York. L'obrer no en té ni idea i no hi té la més mínima influència. Més encara: no hi tenen influència ni Gordon Brown (el ministre britànic d'economia), ni el president francès, ni el canceller alemany, ni el primer ministre polonès.

Això encara no té gaire a veure amb la mentida.

Però la interdependència global fa que les causes de la nostra situació s'escapin de l'observació humana. Això crea, per a la gran mentida i per a la manipulació, un espai com no n'hi ha hagut mai en la història. En algun temps no hi havia tant d'espai per a la mentida, perquè els perills i les maneres de defensar-se'n mantenien un lligam evident. Quan hi havia una epidèmia, calia tancar la porta als estranys. Quan hi havia una inundació, calia anar-se'n a alguna muntanya seca. Avui no entenem els vincles entre els perills i la nostra actuació. Ens n'assabentem a partir de la gent sàvia que escriu als diaris. La contaminació de l'aire, l'escalfament del planeta, el forat de l'ozó, les fonts de la conjuntura, les causes del terrorisme, les raons de la desocupació: tot això no són fenòmens que es puguin conèixer amb pensaments naturals. Sobre ells ens parlen els experts. Si els experts no ens en diuen res, no sabem que ens exposem a un perill. Més encara: com que per a avaluar la situació hem de basar-nos en l'opinió dels experts, i la persona corrent no té manera de controlar-los, hom ens pot enganyar arbitràriament. Els experts ens poden fer creure que els gasos d'efecte hivernacle no fan cap mal, que l'actuació unilateral és millor que la construcció d'una comunitat internacional, que només hi ha un camí per a continuar desenvolupant-nos, que el xocolate o la vodka ens allarguen la vida, o tot just el contrari.

I —al vostre parer— no hi ha cap manera de verificar-ho, això.

No n'hi ha! Tothom ens pot enganyar de manera pràcticament impune. En algun temps era cosa sabuda que els polítics menteixen i, doncs, la gent buscava la veritat en diversos experts, autoritats, intel·lectuals, savis. Avui dia, els experts, els intel·lectuals i els savis menteixen, cada vegada més, de manera tan impune i lleugera com en altre temps ho feien els polítics. Així doncs, quan sentim a dir que segons les últimes investigacions no sé quin enzim que es troba en no sé quina substància comestible allarga o acurta la vida, llavors la gent perspicaç pregunta: «Però qui ha finançat les investigacions?». Cada vegada és més general l'opinió segons la qual si les investigacions les encarrega una corporació de productors de tabac, llavors en resultarà que els cigarrets són bons per a la salut. Certament que avui ja no hi ha tesi tan absurda que no pugui trobar suport en els resultats d'investigacions científiques dutes a terme en àmbits reconeguts.

Però hom les pot tombar amb l'ajuda d'altres investigacions.

És clar! De manera igualment fàcil es pot tombar o fonamentar la tesi més encertada i la més estúpida! I què ens n'arriba, de tot això? En escriure el lema «mentida» en polonès [*kłamstwo*], el cercador Google em va trobar, en dècimes de segon, més de 10.400 documents.² Què pot fer la persona amb això? I en escriure el lema «seguretat» [*bezpieczeństwo*] em van sortir no fa gaire les adreces de 17.000.000 documents.³ Que potser gràcies a això m'he fet més savi? Paulo Virilio escriu sobre la «bomba informativa» que, en la seva opinió, és més amenaçadora per a la perpetuació de l'espècie humana que la bomba atòmica, perquè impossibilita la percepció del que passa.

I la presa de decisions racionals.

Si ja el diagnòstic esdevé impossible, què no passarà amb la decisió racional!

Per tant, avui dia la primera mentida i fonamental és la tesi segons la qual sabem diferenciar la mentida de la veritat?

No en sabem, i cada vegada menys. Això és la metamentida omnipresent, i en creixement exponencial, del pensament racional contemporani.

Però aquesta no és encara una d'aquelles grans mentides del món contemporani amb què «s'embolcalla la responsabilitat per la desgràcia humana».

Aquesta és una mentida que crea la possibilitat d'embolcallar arterosament la responsabilitat en capsetes arbitràries.

Per exemple?

Per exemple la seguretat.

És a dir?

En aquest punt potser he reeixit a desembolcallar alguna cosa, però us prego que tingueu una mica de paciència. Recordeu la teoria de Bakhtin que diu que la naturalesa del poder es basa en la por? En primer lloc en la por còsmica, que sent cadascú de nosaltres quasi des del naixement. Cada vegada que pensem en el cosmos i fem una ullada a les poderoses ones, al precipici abismal, a les gegantesques muntanyes, sentim la nostra petitesa, la nostra fragilitat, la nostra malaptesa. Aquesta és una por natural, de la qual trau la seva potència la religió, la filosofia, la cultura. La segona gran por és la por respecte de les institucions.⁴ Hi recolza la potència del poder polític. La por respecte de les institucions s'ha de crear. Per a posseir la potència de la por còsmica, el poder polític s'ha de tallar a la mesura del poder diví. Ha de ser omnipotent, omnipresent i impenetrable.⁵ Ha de ser un poder a la mesura de la Bíblia juntament amb el llibre de Job. Perquè Job, a la fi, va sentir que Déu no sols crea les lleis, sinó que també les modifica d'acord amb la seva voluntat i, així doncs, cap

² Amb data 26 de setembre de 2006, la mateixa cerca dóna com a resultat 1.030.000 documents.

³ Amb la data esmentada en la nota anterior: 35.000.000 documents.

⁴ *Strach oficjalny*, literalment «la por oficial», la que hom té enfront dels ens impersonals que actuen «d'ofici», d'acord amb les màximes de jerarquia i obediència. La meua traducció, «por respecte de les institucions», és una perífrasi inhàbil que, tanmateix, crec que transmet bastant bé la idea bàsica.

⁵ La descripció que fa Bauman del poder polític, i la seva analogia respecte del poder diví, coincideixen de manera admirable amb la caracterització que fa Kafka del misteri del poder administratiu. No deixa de ser curiós que dos hebreus centreeuropeus, Kafka i Bauman, sintonitzin tan bé en aquest punt.

obediència respecte de la llei divina no ens dóna garanties de seguretat en aquest món. Sobre això, hi va aprofundir de manera magnífica Leszek Kolakowski. I temps enrere Carl Schmitt escrigué que «el poder veritablement sobirà consisteix en la força de fer excepcions». El mestre d'aquesta especialitat va ser Stalin, que fou capaç de terroritzar de tal manera tota la societat que ni tan sols les persones més obedients no estaven segures l'endemà, de manera que li estaven agràides només pel fet que hom no les havia engarjolades. «L'estimat Stalin es preocupa per les persones honrades: no m'ha enviat a Sibèria».

Però com es relaciona això amb el món d'avui?

De tal manera que tot poder, també el poder d'avui, per tal de fer el seu paper, necessita la legitimitat dipositada en la por. Aquesta no pot ser una por còsmica, com ara a l'antic Egipte, perquè el poder d'ara⁶ és laic. És necessària la por respecte de les institucions. El poder que es dreça enfront del ciutadà ha de poder dir-li: «Som nosaltres els qui et protegim dels perills que t'assetgen. Només sotmetent-te a les regles dictades pel poder de la nostra societat pots estar segur!». Però de què ens ha de protegir avui aquest poder? En algun temps, els perills del món eren molt reals. Eren amenaçadors els elements, els animals, els estranys.⁷ El poder havia de preservar de tot això la gent. Després arribaren els cicles econòmics, les crisis, la desocupació. Des dels temps de Bismarck, l'estat es va fer càrrec de la defensa enfront de les successives amenaces, fins que després de la Segona Guerra Mundial prengué la forma de l'estat assistencial que assegurava a tothom uns mínims en la vida i protegia l'individu en cas de desgràcies individuals —malalties, desocupació, invalidesa, pobresa i vellesa. Els estats del segle XX van ser, en certa manera, pòlisses d'assegurança signades políticament... Aquest model s'acaba. L'estat contemporani ja no sap assegurar els seus ciutadans respecte de les desgràcies personals. No té els mitjans per a fer-ho ni les ganes. Cedeix la responsabilitat a les forces del mercat i a l'enginy de l'individu. Qui no se les apanya, es converteix en una «escòria humana». El món contemporani és un món de «registre de pèrdues». Allò que no és útil, o allò que hom avorreix, hom ho llença. Al principi, cada vegada hom tirava més coses al fem. Ara hi van a parar persones, categories socials, nacions, continents. Àfrica s'ha convertit en una «deixalla de la globalització». Quan canvien els vents de la política o de l'economia, cadascun de nosaltres pot convertir-se en deixalla gairebé d'un dia a l'altre. I cada vegada es pot confiar menys que algú ens protegeixi d'això. I especialment que ens ajudi l'estat. El risc vital està privatitzat i individualitzat.

I on es troba la mentida, en tot això?

Ja hi arribo, però ací és on comencen els esculls.⁸ Perquè el poder, per tal de legitimar-se, per tal de fonamentar la demanda d'obediència, ha de ser l'única barrera contra les amenaces que assetgen el ciutadà i un guia cap a un món més segur. El poder contemporani —tan local com abans, però que actua en un món globalitzat— ja no pot ni vol defensar-nos dels capritxos del mercat, d'un destí desafortunat, del risc de malaltia. Hi ha la temptació, i doncs la possibilitat, de traslladar la funció de defensa enfront de la por —en nom de la qual se'ns exigeix obediència— de l'esfera de la por per l'existència cap a una altra esfera.

⁶ Lit. *nasza władza*, «el nostre poder». Es refereix al poder dels temps actuals, òbviament.

⁷ Lit. *obcy ludzie*, «la gent aliena», es podria dir també «la gent de fora», sempre que s'entengui que no es tracta només d'estrangers, sinó també de les persones alienes al cercle més immediat de cada individu.

⁸ Lit. *tu zaczynają się schody*, «ací comencen les escales».

Cap a quina?

En aquest punt tinc un problema amb l'idioma... Per a l'absència d'amenaques, en polonès només hi ha una paraula: seguretat [*bezpieczeństwo*]. La llengua anglesa té dues paraules per a aquest concepte: *security* i *safety*. La *security* pertany a les relacions socials –a això que a Polònia s'anomena seguretat social–, com ara l'estabilitat en els ingressos, la llibertat respecte de la pobresa, un sostre damunt el cap, l'esperança d'una vellesa tranquil·la. La *safety*, en canvi, té a veure principalment amb la integritat física –la certesa que no m'enverinaran amb el menjar o amb l'aigua de l'aixeta, que no segrestaran els meus fills, que no m'engedaran enlaire... És en aquesta direcció que l'estat contemporani dirigeix cada cop més sovint l'atenció dels seus ciutadans. Com que no pot assegurar als ciutadans la *security* ni la societat en què es puguin sentir *secure*, el poder parla cada vegada més d'amenaques contra la *safety*. Vol conquistar la nostra gratitud quan no esclata una bomba, quan no ens esbatessen els gamberros o quan hom treu del carrer els captaires. Alerta groga. Alerta taronja. Roja. Ufff, ho han aconseguit, han desbaratat una matança! Com menys *security*, més excitació i enrenou al voltant de la *safety*. D'aquesta manera es pot enganyar la mirada dels ciutadans, desviar la nostra atenció respecte dels incompliments o de la debilitat del poder.

Això es podria confirmar en les comparacions internacionals. La guerra contra el terrorisme té el recorregut més arduós allà on l'estat es compromet menys amb l'esfera de la *security*, o on se'n retira de manera més violenta: Amèrica, Regne Unit, Polònia. Els països on no passa res d'especial pel que fa a la *security* d'alguna manera passen per aquesta guerra amb més suavitat.

Però això no afecta només la guerra contra el terrorisme. En altres esferes de la *safety*, el nivell de tensió ve a ser semblant. Com menys *security*, més sorollosa és la lluita contra el fum del tabac i contra l'excés de velocitat a les carreteres, contra la violència en la família, contra diversos tipus de gamberros. A Amèrica, l'obsessió contra la nicotina començà conjuntament amb el neoliberalisme, i amb ell creix. A Alemanya, hom començà a parlar sobre els límits de velocitat en les autopistes quan van començar els retalls en l'estat del benestar. Potser no és casualitat que, a Europa, la prohibició absoluta de fumar tabac en els locals la introduís precisament Irlanda, que té l'índex més alt de competència –dit altrament, l'índex més baix de *safety*, el risc de vida més privatitzat, i l'estat menys protector.

Us fa l'efecte que, d'aquesta manera, el poder desvia l'atenció de la gent respecte de reformes doloroses?

No sé fonamentar això. Però veig una coincidència clara. I veig, també, que la gent desproveïda de *security* s'avenen més fàcilment a limitacions que hom explica per la necessitat de preservar la seva *safety*. He vist la reacció de milers de persones acampades en un aeroport londinenc quan, després d'una alarma antiterrorista, es van detenir els vols cap als Estats Units. Ningú no va proferir renecs, la gent s'esperà dòcilment. Hom parlava amb admiració i agraïment del poder que va detenir els vols. No passa res perquè la gent perdés les vacances o els negocis a causa dels quals volaven cap a Amèrica. Tots eren feliços pel fet que el poder es preocupava per ells. «Quina por, només de pensar com seria si ens trobéssim en un avió juntament amb un terrorista!!!». El fet que no es detingués cap terrorista, i el fet que no es donés a conèixer cap indicatiu versemblant que alguna cosa representava una amenaça per a algú, no van fer minvar la gratitud ciutadana.

I on hi ha la mentida, en això?

No sé si hi ha mentida. Però sé que hi ha un nou espai per a la mentida i per a la manipulació de la gent. No sé si els terroristes havien planificat realment res. No sé si el poder en tenia algun senyal versemblant. Però sé que si el poder mateix s'inventés aquesta alarma —tal com Stalin s'anava inventant a cada pas conspiracions—, aleshores gairebé sense esforç conquistaria la gratitud de la gent. Això no es pot comprovar pràcticament. El risc es diferencia d'altres amenaces pel fet que és invisible, difícil de calcular i, al capdavall, impossible de comprovar.

Es pot constatar fàcilment si s'ha produït una explosió o si els jubilats han rebut un augment. Però és molt difícil de prejutjar si hi havia un risc real d'explosió. Certament, sempre hi ha algun risc.

Si jutgem per la quantitat de falses alarmes i de mentides polítiques que acaben destapant-se, hom pot suposar que, tanmateix, ens trobem enfront d'alguna mena de problema.

Però vós potser creieu en el fet que hi ha terroristes.

Crec que n'hi ha, i crec que el poder lluita contra els terroristes, però em fa l'efecte que abusa —potser abusa conscientment— de la por desvetllada pel terrorisme, per tal d'esborrar altres aspectes menys gloriosos de la seva actuació. Els tancs que envoltaven l'aeroport de Londres, ¿que potser eren allà per lluitar contra el terrorisme? ¿O potser hi eren més aviat per tal de reforçar el sentiment d'amenaça i la gratitud ciutadana envers el poder, que protegeix les persones i al qual aquests li deuen la vida? ¿Us imagineu que s'emprés un tanc per cercar una dona que portés material explosiu i volgués fer petar un aeroport? Per a lluitar contra uns segrestadors, un tanc és poc útil, però causa una gran impressió en la gent espantada. «Es preocupen per nosaltres, tenen cura de nosaltres, ens defensen, els devem la vida».

¿Considereu que els governs i les forces especials d'Amèrica, Anglaterra, Polònia o Itàlia es van empatollar una conspiració per convertir-nos en un ramat d'éssers terroritzats, desorientats, fàcils de manipular, sense voluntat?

Parlo de la falta de perspicàcia de les causes d'amenaça de la *safety*, parlo de la dificultat creixent d'arribar a la veritat, del camp cada vegada més ampli que hi ha per a fer ús de la mentida. A la vista de la crisi de legitimitat del poder, resultant dels processos globals, ¿no tendeix l'estat a fabricar el sentiment d'amenaça en una esfera en què se sent una mica més segur i pot mostrar que sap fer més?

I si té aquesta tendència?

Aquesta és una pregunta fonamental per a un sociòleg. Fins a quin punt canviarà un món en què la gent deixarà de tenir esperances en la *security* i concentrarà l'atenció en la *safety*? Com viuran quan la seva atenció es fixi en la compra d'alarmes cada vegada millors, portes d'acer, forrellats, armilles antibales, màscares de gas i jo què sé més...? El que és clar és que, malgrat aquest atrafegament, les fonts de les inquietuds i de les tensions quedaran intactes. En canvi, s'engegarà un mecanisme autopropulsat: com més por, més atrafegament al voltant de les alarmes i dels forrellats. Com més atrafegament d'aquesta mena, més enorme serà la por. Una por no apaivagada buscarà fonts i necessitarà cada vegada nous objectes damunt els quals descarregar-se si més no momentàniament. En aquest punt, un efecte secundari amenaçador són les tensions interètniques o interculturals. En les societats

multiètniques de l'Occident actual, això significa l'erosió de la confiança i de la cohesió social. Poca broma, amb això arribem al nucli de la identitat de les societats, de la democràcia i d'una estructura política basada precisament en la cohesió i en la confiança. I el resultat final és tal que es fa terriblement poc per preparar-nos per a la vida en un planeta globalitzat i en una convivència segura.

Això és el que teníeu en ment en parlar de «desemmascarar les mentides amb que s'embolcalla la responsabilitat per la desgràcia humana».

Aquest n'és només un dels exemples.

I d'altres?

Agafeu, per exemple, la manera de calcular el rendiment de l'economia d'un país, és a dir, el PIB –un tipus de càlcul estès generalment arreu del món. El cas és que el PIB creix però la gent, d'alguna manera, no sent que visqui millor. Per què?

¿Perquè el creixement va a parar a un tant per cent dels més espavilats, que de tota manera eren els més rics?

Aquesta és una de les causes. Però el creixement mateix del PIB és, en essència, una megamentida, si hom el pren com a indicador del benestar humà. Perquè el PIB recull la quantitat de diners que, en l'àmbit d'alguna economia, han passat d'una mà a una altra. Per contra, el PIB no pren en consideració l'enorme esfera de l'economia moral, familiar, veïnal, ambiental. Quan m'assec solitàriament en un menjador o en un bar i engoleixo *fast food*, potser no em resulta especialment agradable, però compleixo una mena d'obligació social, perquè el compte que pago sortirà en el contingut del PIB i augmentarà els indicadors del creixement econòmic. En canvi, si la meua dona em fa el dinar i ens el mengem juntament amb els nostres fills potser em resultarà més agradable i més sa, però ens comportem de manera asocial i antieconòmica, perquè el PIB no ho enregistra. Quan les famílies s'enfonsaran i tots aterrem als menjadors o als *fast food*, ben segur que se'ns esfumarà la felicitat, i certament també la humanitat, però el PIB creixerà. Quan el veí m'ajuda a tallar l'herba, i jo a canvi li arreglo la pèrgola, llavors tots dos en traiem un profit doble –perquè el treball estarà fet, i perquè a més ens trobarem més a gust a la nostra zona. Però amb això perd el PIB, precisament perquè cadascun de nosaltres podria cridar un professional, la factura del qual aniria a parar a les estadístiques i se n'extraurien impostos. De la mateixa manera, quan a la vellesa seré invàlid, em farà més goig si se'm fa càrrec la meua filla que no si he d'anar a parar a algun hospici.⁹ Però el fet de cuidar algú per diners distribueix el PIB, mentre que fer-ho per amor és, des del punt de vista del PIB, un treball sense valor.

D'acord, hom es pot imaginar sense dificultats un model de creixement econòmic així, basat en el desenvolupament de serveis, en el qual tothom treballa cada vegada més i guanya cada vegada més tot prestant-se serveis mútuament, i en el qual alhora tothom perd diners i qualitat de vida amb això, perquè d'una banda paguen cada vegada més, i de l'altra es priven de moltes coses agradables senzilles, i substitueixen un vincle emocional amb els altres per mitjà de vincles econòmics. Però és això una mentida?

⁹ Bauman emprà el terme *umieralnia*, inexistent als diccionaris que he pogut consultar, i que literalment és un «lloc on hom acudeix a morir» (en sentit pejoratiu, és clar).

És una mentida amenaçadora. Precisament, en una mesura essencial, el que se'ns presenta com un èxit econòmic i de civilització constitueix una expressió de l'erosió de la societat i de la desfeta de la família! L'economia de mercat ens presenta com a benefici una cosa que és una pèrdua real i dolorosa, sentida universalment. En la mentida del creixement econòmic basat en l'intercanvi comercial s'emboïquen la desgràcia de la desfeta dels vincles interpersonals o incomoditats comunes. Tothom voldria treballar a 500 m de casa. Anar a la feina a peu, aparèixer per casa a esmorzar, cuidar el jardí amb els fills després de treballar i fer el sopar plegats. Però des del punt de vista del PIB és millor si vós treballeu a 50 km de casa. Aleshores, les anades i vingudes s'engoleixen bona part del temps i dels diners. Evidentment, vós dineu a la ciutat. Per al sopar encarregueu una pizza, amb els fills es queda una mainadera que costa diners, del jardinet s'ha d'encarregar el jardiner. I, per si fos poc, acceptareu ben de grat hores extra o un segon treball, perquè constantment us falten diners per a tot. Vós podeu ser, nominalment, incomparablement més ric i, de fet, més pobre i molt menys feliç. Els governs es vanaglorien del creixement del PIB, però no diuen fins a quin punt el creixement del PIB retalla el nivell de vida, o fins a quin punt l'elimina. I precisament quan el mercat satisfarà ja totes les nostres necessitats i desitjos – des del menjar fins al sexe –, i quan tota la nostra vida quedarà dirigida cap al fet de guanyar diners o gastar-ne, ens convertirem en els éssers més infeliços, solitaris i absurds del món. Evidentment que podem comercialitzar tota aquesta esfera vital que tradicionalment s'havia basat en relacions morals, en la comunitat, en l'ajuda a un mateix i en l'autonomia humana, però llavors ¿quina pinta tindrà la vida?

Això, ho heu ideat vós mateix o ho heu llegit en algun lloc?

És difícil llegir això en algun lloc. Primerament ho vaig sentir. Després vaig buscar durant molt de temps. La crítica tradicional del turbocapitalisme consistia a destapar l'escalada de desitjos impulsats per un màrqueting cada vegada més refinat i per una publicitat cada vegada més potent. Aquesta mentida és coneguda des de fa temps. L'economia contemporània es basa cada cop més en el fet que s'inventen nous (o aparentment nous) productes i després, amb l'ajuda d'una potent propaganda, es desvetllen nous desitjos, tot clavant en el cap a la gent que sense aquests productes no seran feliços. Els mitjans de comunicació que viuen de la publicitat no poden no participar en la gran mentida de la civilització consumista. Aquesta mentida, des de fa unes quantes dècades, ens empeny cap a la desgràcia creixent de desitjos constantment insatisfets, desvetllats artificialment. Però la més gran mentida de l'economia basada en la publicitat és el fet que tota la visió de la vida i del sentit d'existir es limita, en aquesta propaganda, a un nou xampú, un flam o un cotxe.

Aquesta mentida, més que no pas «emboïcar la desgràcia», senzillament la crea.

La crea i l'emboïca alhora. La font de desgràcia és una escalada de desitjos que han de liquidar les possibilitats de satisfer-los. Altrament se'n va en orris l'economia basada en el consum. L'emboïcar creat per la publicitat consisteix en la il·lusió que es poden satisfer els desitjos. La veritat, però, és que en la societat de consumidors les possibilitats de satisfer-los són ínfimes. La major part de les despeses i dels esforços es dirigeixen al desvetllament de desitjos, no pas a la satisfacció d'aquests. Per satisfer desitjos inventats i desvetllats artificialment ens matem a treballar, torturem els que tenim a prop, anihilem esferes de la nostra vida que quedaven fora del mercat (desproveïdes d'importància econòmica). Aquesta persecució no s'acaba mai. El camí del consum no té estació final. Quan us mateu a treballar i finalment heu estalviat per al cotxe o la casa que hauria de fer feliç la vostra família, de seguida rebreu d'aquesta mateixa marca una publicitat d'un cotxe que us hauria de donar encara més felicitat, o d'una casa on hi haurà encara més amor i més calidesa de la

llar. «Compra i seràs feliç». La gran metamentida de la societat de consum consisteix precisament en el fet que les promeses, per tal de produir l'efecte desitjat, s'han d'incomplir cada dia. En el sistema del consum som com Sísif, o més aviat com l'ase que persegueix la safanòria penjada a la punta del pal, o com la rata en la sènia. Tot just heu comprat una cosa que havia de donar felicitat a vós i a la vostra família, i ja us assabenteu que tanmateix no és així, que la font de la veritable felicitat és una altra cosa. Així doncs, a l'ombra d'esperances enormes, que ho encobreixen tot, desvetllades cada cop de bell nou, creixen abocadors de béns amb prou feines encetats, dels quals ens desembarassem perquè tanmateix no donaven la felicitat, o perquè no aguanten la comparació amb el potencial de donació de felicitat atribuït a altres productes encara no provats.

Això, a la gent, li hauria d'ensenyar de seguida que les coses no donen la felicitat.

La cosa és que el nostre enteniment –sotmès a un rentat publicitari grandíssim, sistemàtic– ja fa temps que no és sa. D'acord amb el principi de Goebbels, la mentida del consumisme, repetida suggestivament milions o milers de milions de vegades, s'ha convertit en una veritat reconeguda arreu. El consum postmodern és un vici incondicionalment addictiu. El qui n'està contagiats és com un drogaaddicte o com un que té addicció al sexe. En veure la publicitat d'un nou producte cau en una excitació insana que no sap dominar. Experimenta un arravatament violent quan es troba en condicions de posseir alguna cosa. I poc després de la compra sent desencís, frustració i una «baixada» dolorosa que només es poden vèncer satisfent les dosis següents de desitjos. Tal com passa en la major part dels vicis, la dosi necessària per a superar la frustració creix sense parar. Doncs cada vegada caiem més en la desgràcia i en l'esclavitud dels desitjos, que es troben embolcallades en una visió falsa de la felicitat. Aquesta mentida governa els somnis humans, i a través dels somnis humans domina el món.

Però, professor, com és que ha començat a governar la mentida, mentre que la veritat ni se la sent?

En aquest punt, jo arribaria fins a Aristòtil, que escrigué que l'arribada a la veritat té lloc a l'àgora, és a dir, a l'esfera pública. Allí s'estableix una relació entre el que ell anomenava *oikos* (és a dir, les qüestions privades) i l'*ekklesiá* (el lloc de les qüestions comunes). A l'àgora, durant segles hom traduïa les necessitats privades a béns públics, i els interessos públics els traduïa al llenguatge dels drets i les obligacions individuals. D'aquesta manera hom mirava d'arribar a la veritat, hom establí el que la societat acceptava com a representació correcta de la realitat. Avui dia no hi ha una àgora així. A l'àgora d'avui, la gent confessa principalment les seves vivències individuals. «He reeixit amb això». «No han reeixit en allò». «Va ser agradable». «Va ser trist». El discurs es tanca a l'alçada de l'horitzó de l'individu. Es gira cap al que la persona mateixa pot veure i viure. Què podem sacsejar, assaborir, olorar. A les experiències socials els ha faltat la «base material» o el mecanisme social que els permetria cristal·litzar i obriria el camí cap a una veritat més enllà de l'individu, comuna, objectiva.

Però per què, professor?

Algú va dir una vegada, amb raó, que el consumidor és l'enemic del ciutadà. El ciutadà s'interessa per una veritat amb un valor social més enllà de l'individu, perquè mira de realitzar-se dins de la comunitat a què pertany o a la qual vol donar vida. El consumidor s'interessa només per la satisfacció de desitjos personals. No pensa en la veritat ni en la mentida. Només empra les categories d'útil, agradable, plaer. En el món dels consumidors

es trenca la comunicació entre l'*ekklesiá* i l'*oikos*. Les persones públiques fins i tot ens asseguruen que la justícia és una paraula buida inventada pels ideòlegs, que l'existència real només són els interessos dels individus, i fins i tot que si el terme «societat justa» significa alguna cosa, es tracta precisament d'afavorir els interessos privats. Però si només existeixen els interessos, llavors com hem d'arribar a la veritat? Quina veritat general és possible en el món dels interessos? No em refereixo a cap resposta filosòfica. Sóc un sociòleg, i com a sociòleg m'inquieta la destrucció evident dels mecanismes que serveixen per a arribar a la veritat.

Vol dir això que ens espera el segle de la mentida?

Això depèn de la gent, i la gent, dissortadament, s'ha tornat indiferent respecte de la veritat.

A Polònia ja no es discuteix sobre altra cosa. Qui ha mentit? Qui ha mentit més? Qui ha enganyat a qui? La veritat i la mentida són el tema número 1.

Però quina veritat? De quina mentida es tracta? Avui dia traslladem l'ètica de la política a la moralitat personal dels nostres polítics... N'és un bon exemple el president Clinton. Quan va destruir el sistema de seguretat social creat per Roosevelt i eixamplat per Johnson, quan liquidà els programes socials federals i els va transferir als estats, quan els estats començaren a rivalitzar en el retall de les prestacions perquè cada estat volia evitar el tràfec de miserables de l'estat veí, llavors no es van qüestionar les seves competències morals. I resulta que havia barrinat el principi ètic fonamental que diu que l'obligació de l'estat és de preocupar-se pels ciutadans. En canvi, quan va mentir sobre el romanç que havia tingut amb una becària hom va exigir que el fessin fora per raons ètiques. Hom va reconèixer que el president havia infringit principis morals... Això és un tret específic de la nova situació. Una mentida o un romanç anihilen un polític. Quan s'infringeix l'ètica de la vida social, hom se'n pot sortir fàcilment.

Quan es redueix la qüestió de la veritat al fet de dir la veritat, encara que sigui en el cas dels individus més importants, llavors la veritat sobre la societat, sobre l'estat i els destins de la societat, desapareix del camp de visió. Hi ha eines per a aquest fi. Els procuradors, els tribunals, els periodistes indagadors o les comissions d'investigació. Però quan hom es posa a desmentir les veritats de la convivència social, sobretot domina el silenci. Perquè les veritats decisives per als nostres destins comuns no es poden establir o verificar per mitjà de procuradors, tribunals ni comissions d'investigació. Per a establir-les cal l'àgora. I l'àgora desapareix.

És a dir, que novament n'és culpable el consum.

El consumisme, en part. Però no sols el consumisme. I és que el flux d'informació també pot facilitar el domini de la mentida. Els mitjans de comunicació contemporanis també. La tècnica de transmissió de la informació i la tècnica per a arribar a la veritat es troben governades per lògiques diferents. La font d'informació més estesa avui dia, és a dir, la televisió, per natura no està en disposició d'atraure l'atenció del televident durant el temps necessari per a presentar arguments essencials. En un debat televisiu hom pot, a tot estirar, procurar d'ensordir l'adversari llançant-li (a ell i als televidents) breus eslògans. Mentre que arribar a la veritat exigeix concentració i esforços. Amb crits i eslògans no s'arriba mai a la veritat. Quan es porta el debat cap al llançament creuat d'eslògans esdevé impossible de separar la veritat de la mentida. La brillantor substitueix la indagació, i la falta d'escrúpols substitueix la preocupació d'arribar a la veritat.

Ha de ser ja així, o és alguna mena de fase històrica?

Jo mai no accepto que ha de ser tal com és. Si ens rebel·lem contra això, si –tal com nosaltres ara– parlem durant unes hores i no durant uns minuts, llavors la veritat es trobarà millor. Com més superficial i més banal sigui el llançament d'informació, com menys ocasions per a la discussió seriosa, més gran serà la possibilitat que ens ofeguem en la mentida. Ens trobem davant d'una tria –i també depèn de nosaltres el que ens passi d'ara endavant.

Voleu canviar els destins del món xarrant?

Sabeu una cosa? Una vegada van preguntar a Cornelius Castoriadis: «Voleu canviar el món?». I ell digué: «Déu me'n guard! Jo només vull que el món canviï. Tal com ha fet ja diverses vegades en la seva història».

Polityka, 50 (11 de desembre de 2004), suplement *Niezbędnik inteligenta*.

Font: <http://polityka.onet.pl/artykul.asp?DB=162&ITEM=1208987&MP=1>

Traducció i notes: Guillem Calaforra